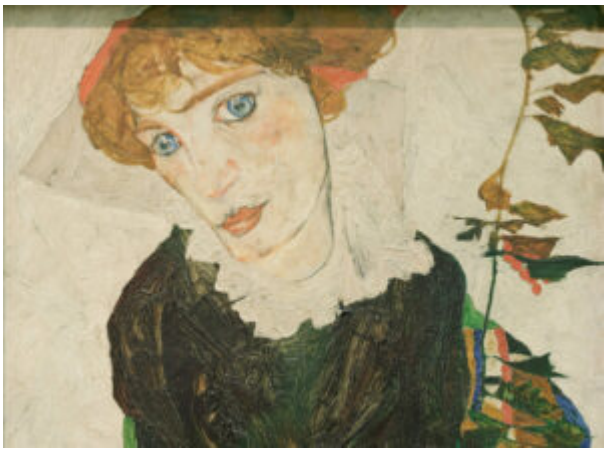
CE ESTE O PERSOANĂ? DOUĂ NARAȚIUNI

Autor: Alin Vara | 25 martie 2022

Ce diferențiază o persoană de o non-persoană? Care este, după dumneavoastră, criteriul pe baza căruia i se poate acorda unei entități statutul de „persoană”?

Cum vedeți problema avortului – care este pragul după care putem vorbi despre niște eventuale interese și drepturi ale embrionului sau fătului? În aceeași notă, cum vă raportați la cercetările desfășurate pe embrioni fertilizați in vitro?

Credeți că statutul de „persoană” trebuie acordat doar ființelor umane, sau poate fi acordat și animalelor, sistemelor de inteligență artificială, anumitor elemente naturale (râuri, regiuni geografice) – sau chiar naturii ca întreg – și, de ce nu, anumitor corporații și organizații?

Întrebările acestea formează un soi de edificiu cu două intrări – una bine întărită, fortificată cu ziduri și bastioane amenințătoare, iar cealaltă deschisă către un tărâm al speculației, al imaginației și al basmului. Prima este cea a unui război etic și cultural, în care dușmanul din afară este o cultură a morții, care tinde să niveleze conceptual și metafizic nu doar omul, ci și orice formă de viață la până la statutul unei materii „moarte”, lipsite de *logos* sau *telos,* mișcată doar de cauzalitatea eficientă/mecanică și de hazard. A doua îi privește doar pe cei aflați în interiorul cetății, cei care au privirea convertită, intenția pură și imaginația liberă. De aceea, sunt tentat să schițez două tipuri de răspunsuri la întrebarea esențială „ce este o persoană” – unul „tactic”, defensiv, destinat celor care se află în plin asalt împotriva demnității umane; și un altul cu o deschidere potențial nelimitată, destinat celor care nu susțin cultura morții, înțeleg demnitatea umană, și sunt gata să facă un pas în plus, către „revrăjirea lumii” și plasarea omului în întreg contextul său cosmic și sofianic. Răspunsul „tactic” are rostul său strict în această bătălie și are această formă pentru că adversarii se folosesc inclusiv de forme falsificate ale argumentelor care se găsesc dincolo, în „tărâmul de basm”, pentru a încerca să echivaleze demnitatea umană cu cea animalelor, însă doar pentru că, de fapt, pentru ei singurul *logos* al naturii este… non-logosul, iraționalitatea, non-intenționalitatea. Așa se întâmplă că, de regulă, aceiași oameni care apără drepturile

animalelor sunt și cei care neagă drepturile copiilor nenăscuți; cei care deplâng soarta naturii sub asaltul tehnologiei, și vor să aibă totul „eco”, „bio” „fără emisii de carbon”, susțin legalitatea avortului, formele artificiale de contracepție, fertilizarea in-vitro, experimentele pe embrioni, vaccinuri produse cu ajutorul celulelor provenite din copii avortați sau obligativitatea vaccinării. *Weltanschauung*-ul acestor oameni ține de un „infinit rău”, serial, strict numeric, de o fuziune conceptuală între om, natură și mașinărie, un „Tot” infernal din care nu mai scapă nimic, lipsit de distincții, de adâncime, de transcendență.

De aceea, primul răspuns pe care l-aș schița este cel pentru „lumea din afară”, pentru aceste vremuri de război. Și aș spune, într-o primă fază, că persoana are ca atribute esențiale conștiința, capacitatea reflexivă și auto-reflexivă, rațiunea, voința, libertatea negativă (simpla deliberare între două posibilități) și libertatea pozitivă (capacitatea de a alege Binele). Evident, ne confruntăm deja cu o prima dificultate: ce facem cu persoanele care au aceste facultăți afectate de accident sau boală, sau cu cei care încă nu le au suficient dezvoltate – copii nenăscuți, copii mici? Surparea argumentativă de tip „slippery slope” bate la ușă, și, strict logic vorbind, înțelegi de ce Peter Singer era în favoarea infanticidului sau de ce, odată deschisă ușa legalizării avortului, nu mai există, în termeni legali sau pragmatici, niciun criteriu valid pentru a plasa o limită morală a permisibilității avortului la nicio vârstă a fătului. Și atunci se poate face un pas în plus, afirmând că o persoană umană este acea ființă care, în condiții strict naturale, neîmpiedicate de boală, accident sau de orice intervenție exterioară, are (sau a avut!) potențialul genetic de a ajunge la capacitatea de a-și folosi cu o libertate *relativă, în mod intrisec limitată*, capacitatea reflexivă, rațiunea, voința, auto-transcendența înspre Bine. „Are (sau a avut!)” se referă astfel la orice ființă umană, din stadiul de embrion până la orice stadiu tragic de boală, incapacitate sau de moarte iminentă; iar libertatea „relativă, în mod intrisec limitată” este atributul definitoriu ale vieții umane pe acest pământ, întrucât nimeni nu are aici o libertate absolută de contemplare a Adevărului. Un adult nu poate pretinde că este liber în sens absolut, iar un bebeluș, nu, sau că libertatea lui este diferită în esență, și nu în grad, față de cea a micuțului.

În acest cadru, devine mai plauzibil un argument împotriva legalității avortului, indiferent de vârsta sarcinii sau de circumstanțele conceperii (viol, incest, afecțiuni congenitate ale fătului), și împotriva legalității eutanasiei (înțeleasă ca intervenție medicală care are ca scop principal întreruperea vieții), întrucât acea *potențialitate genetică* este prezentă în orice individ uman, în orice stadiu al vieții. Avem cu toții în comun, în diverse stadii de dezvoltare, această capacitate reflexivă înspre intenționalitate, problematizare, abstractizare și, măcar dintr-un motiv strict pragmatic, știm că odată ce niște autorități au decis că unii dintre noi merită să moară, nu știm niciodată unde se vor opri.

Este acest argument suficient? Nici pe departe. Acesta, alături de cel clasic religios, era

cu siguranță cunoscut de judecătorii, intelectualii, publiciștii sau activiștii care au făcut posibil cel mai mare genocid din istorie, în, teoretic, cea mai bună civilizație din istorie. E nevoie, vedem bine, de altceva. De convertire și purificare a privirii, care însă vor fi posibile doar cu ajutorul unor forțe care depășesc posibilitățile umane. Și despre coordonatele acestei viziuni aș dori să vorbesc în a doua parte a acestui text, încercând să ofer un răspuns pentru ultima întrebare a acestei anchete Syntopic. Este, dacă vreți, și o abordare dinspre un versant diferit al aceleiași chestiuni; dar este și acea deschidere „din spate" a fortificației despre care vorbeam la început, ieșirea către tărâmul de basm, lăsarea în urmă a lumii dezlănțuite, a războaielor și confruntărilor care ne forțau să oferim un răspuns imediat, grăbit, care să-i apere pe cei mai fragili dintre noi.

Pavel Florenski a trăit într-o zi un soi de epifanie, în timp ce își ținea în brațe unul dintre prunci. El avu brusc senzația că era privit, prin ochii bebelușului, de însăși Ființa. Evident, nu de o „ființă supremă" sau de vreun zeu era vorba, ci de Dumnezeul suprem transcendent, infinit, din marile tradiții teiste, de *ipsum esse subzistens* din metafizica clasică. Intuiția sau experiența lui Florenski este un bun punct de plecare, întrucât ea face o conexiune de care pe undeva ne temem, influențați fiind de o prea zeloasă atenție la distincția natură-har, creatură-Creator, atenți să nu cumva să cădem în panteism sau idealism absolut. Atunci poate că cea mai serioasă definiție a persoanei este cea a unei ființe care participă în sens „dur" ontologic, radical, în marea actualitate infinită a Ființei. „În El trăim, ne mișcăm și suntem", spunea Pavel în Areopag.

Am avut și eu o senzație similară cu a lui Florenski, privindu-mi copilul în ochi (sau, cel puțin, am vrut să am, ca să pretind că sunt și eu la fel de profund ca filosoful rus...). Pentru câteva secunde, m-am simțit în contact nemijlocit cu identitatea lui ontologică cea mai profundă, cu însuși spiritul lui, care este o reflecție, o oglindire, o ipostază a Spiritului infinit. Apoi, el s-a ascuns din nou sub vălul eului său empiric, sub „suflet", *psyche*, *soma psychikon*, „trupul psihic" menționat de Pavel (opus viitorului *soma pneumatikon*, „trupul spiritual", din orizontul învierii, cf. 1 Cor 15:44), în stadiul său cognitiv de început al vieții. Dar chiar și fără o astfel de experiență, orice părinte simte că identitatea copilului lui, încă de la naștere, este ceva mult mai adânc decât ceea ce se vede – o ființă neajutorată cu o cunoaștere extrem de limitată a acestei lumi, și cu un psihic aflat în fază incipientă de dezvoltare. Simți că, de la început, ai în față pe un *cineva* cu o greutate ontologică la fel de mare ca și a ta, spirit deja deschis către infinit.

Suntem derutați și de faptul că trăim în timp. Ce vedem că se desfășoară în timp este un fel de explicitare, de desfășurare într-o aparentă succesiune, a unui *act unic*, transcendent, de creare a întregii rase umane, a unui Adam pluri-ipostatic. În acest act, fiecare ipostas uman răspunde afirmativ chemării pe care i-o adresează Dumnezeu de a veni în ființă din neant, trecând prin drumul terestru al întruchipării într-un eu empiric, limitat de materialitate și simțuri, pentru a-și recâștiga libertatea ca spirit cu cunoaștere

deplină a Infinitului. De aceea, sursa demnității umane nu stă în primul rând în acest eu empiric, cu viață psihică și biologică, o realitate compusă din carne și „suflet”/„suflare de viață”, ci în *pneuma*, în spiritul nostru care, *cumva*, este una cu *Pneuma* lui Dumnezeu.

Și poate că e cazul aici să mergem mai departe, pe urmele speculației, intuiției, imaginației, fără teama de a fi acuzați de erezie. „Cumva una cu Spiritul lui Dumnezeu”... Da. Și o mai mare precizie terminologică nici nu cred că este posibilă. Nu a fost posibilă nici pentru marii mistici, care pendulau între uniunea în distincție între spiritul uman și cel divin, și identificarea totală. Și nu e posibilă nici pentru orice antropologie cu înrădăcinare metafizică, întrucât trebuie să ia în considerare participarea ființială a persoanei în Actul pur al Simplității Divine, dar și legătura dintre conștiința limitată umană și conștiința nelimitată a lui Dumnezeu. Ființa infinită este totodată și Manifestare infinită, Inteligibilitate infinită, Inteligență infinită. Cunoscând realitatea, îmi dau seama că însuși acest act al cunoașterii finite este posibil doar pentru că eu am o pre-cunoaștere a infinitului, pe fundalul căruia eu pot să îmi partajez cunoștințele în cantități distincte, limitate, *finite.* Eu pot să fac distincțiile necesare între ființele finite pentru că am deja un acces transcendental la ființa infinită. În fapt, însăși intenționalitatea, nucleul conștiinței mele, această „santinelă” care iese mereu în afara eului, categorisind, departajând, stabilind câte un scop pentru fiecare acțiune, este posibilă pentru că există o conexiune, o corespondență și chiar o unitate ontologică între mintea mea și realitate, între *logos*-ul minții, raționalitatea intenționalității mele, și *logosul* încifrat în realitate. În final, descopăr că eu pot să cunosc, să gândesc și să voiesc pentru că o Inteligență nelimitată cunoaște, gândește și voiește într-un singur act infinit de Intenționalitate care, singur, face posibile toate actele finite de intenționalitate ale creaturilor.

Și atunci pot spune că există o unitate ontologică între conștiința mea și Conștiința divină, între spirit și Spirit, între persoană și Persoana divină Tri-Ipostatică. Din nou, aș trece dincolo de temeri aici, pentru a merge până la ultimele consecințe logice al conceptului tradițional metafizic al lui Dumnezeu. Dacă el este Actualitate infinită, Simplitate, Adevăr, Bine, Frumos, atunci el este prezent intim în creație, este Logosul, Sophia din intimitatea tuturor lucrurilor. El este Persoană, Prezență nelimitată, Spirit. Dar atunci, cum mai pot face distincția între persoane și non-persoane, sau între persoane „umane” și „non-umane”, ca și, de fapt, între Creator și creatură, natural și supranatural?

Ei bine, cred că aceste distincții trebuie să fie depășite conceptual și intuitiv. Asta nu înseamnă că ele nu ar mai exista, ci că sensul profund al urcușului nostru se află în altă parte, mai sus, mai departe, în poezia armoniei tuturor lucrurilor, în orizontul *Omega* al lui „Dumnezeu, totul în toate”. Dacă Dumnezeu este Persoană, Prezență, Spirit, atunci nu este orice altă ființă locuită, într-un fel sau altul, de Persoană, Prezență, Spirit? O

piatră, o plantă, un câine, întreaga biosferă, universul, un om sau în înger, nu sunt toate niște „vase” mai mari sau mai mici în care locuiește, în grade diferite, același Act Pur de Inteligență, Inteligibilitate și Intenționalitate? Este reactivitatea plantelor la condițiile de mediu sau spontaneitatea mișcării unui animal doar „rezultatul evoluției”, „instinct” sau *și* ipostaza discretă, abia palpabilă, a refracției actului infinit de intenționalitate prin vălurile materiei? Cine mă privește, de fapt, atunci când câinele meu își pune botul pe genunchiul meu și se uită la mine cu ochi umezi, sau cine îmi zâmbește de fapt atunci când copilul meu îmi zâmbește pentru prima dată? Putem recupera creativ referințele din psalmi la munții și copacii care vor bate din palme de bucurie, lăudându-l pe Dumnezeu sau afirmația atribuită lui Thales despre „lumea plină de zei” și de fapt toată cosmologia veche care vedea totul ca fiind însuflețit, populat de ființe aflate pe diverse trepte ale ierarhiei spiritului/vieții? Putem reîncepe să vedem tărâmul de basm?

E evident că schița de mai sus e ceva foarte fragil prin întinderea ei limitată, prin limitele autorului, dar și prin faptul că este expusă manipulării și lipsei de înțelegere. Unii vor sări zicând că am șters distincția om-animal, deci l-am degradat pe om; alții mă vor acuza de păgânism, panteism etc. Și vor fi și unii care se vor bucura pentru aparenta ștergere a distincțiilor și își vor avansa aceleași agende ideologice. Eu aș mai observa doar că apărarea demnității umane va trebui însoțită de o nouă privire mistică, poetică, dar și riguros metafizică asupra realității, și că, pe termen lung, noi nu vom crea o societate mai umană, mai vrednică de persoana umană, dacă nu vom recupera o viziune personală sau meta-personală asupra întregului cosmos. Problema caracterului „personal” al „inteligenței artificiale” necesită o discuție separată; m-aș întreba pentru moment doar dacă ceva programat să răspundă mecanic/electronic unei comenzi umane este altceva decât un fel de autoportret, lipsit de viață, al unei persoane reale. Dar poate că și aici, ca și în toată această problematică a persoanei, toate cărțile trebuie să fie pe masă, nicio cale nu trebuie să fie exclusă, niciun răspuns interzis, nicio întrebare exclusă. Doar știm că e nevoie, pe tot parcursul vieții, să reînvățăm zilnic să gândim, să privim, să *primim*.

Imagine: Egon Schiele – „Portrait of Wally Neuzil” (1929); Sursa imaginii: Wikimedia Commons